

GELENEK VE ÂŞIK YAŞAR REYHANÎ

Nuri PEKSÖZ

Binlerce yanık gönlün biriktirdiği, çağları aşip gelen ilhamının sesiydi gelenek. Bu ses içinde getirdik Orta Asya bozkırlarından ezgilerimizi. Estetik zevkimizi, tefekkürümüzü, ümmiliğimizin saf irfanını...

Bu ses; Toroslarda Karacaoğlan oldu, Köroğlu oldu, Emrah oldu. Kerem oldu yollarda...

Ateş oldu Aslı'nın zülfüne dokunan. Sümmani'de pir aşkına içilen bir iksirdi. Köroğlu oldu zalime karşı: "Silah icat oldu mertlik bozuldu." Yunus'la birlikte yeni ilâhi sedaya dönüşen ezgimize" ilahi aşk" denildi. Âşık denildi, eren denildi... Yunus bu sesle bize imanın terakkisini, aklın ve nefsin tezkiyesini öğretti, ümmiliğin ihlâsıyla. Sonra: "Bir Reyhanî geldi geçti bu dünyadan," Modern avangartlığa karşı bu sesi ezgilerinde haykırdı Palandöken'den.

Anadolu bozkırlarında omzunda sazıyla gezen âşıklar bir okul gibiydi. Anadolu irfanı zamanla daha çok zenginleşti; medresenin ulaştığı soyut havas dili yanında, Halk şiirimiz avamı terbiye eden bir irfan okulu oldu.

Modern zamanlara kadar; Yunus'u, Emrah'ı, Seyrani'yi Pir Sultan'ı yetiştirdi.

Bir kere bu sesi sevmişti Anadolu. Anadolu köylüsü bu şairlerden mutlaka birkaç dörtlük ezbere bilirdi. Bu şimdi de böyledir. Modern eğitim almış kesimlerde bile bu sese bir tutkunluk vardır. Geleneğe yaslanmayan modern şairler sevelemedi bu yüzden.

Batılılaşmanın getirdiği bir medeniyet değiştirme projesiyle üç asırdır; kırılmalar, bunalımlar, kimlik çatışmaları yaşadı milletimiz. Sonra düşlerimize giren, elinde bâde sunan güzeller vardı, sekrin coşkusunda haykırdığımız... Bu sesi susturmayı deneyen müteşairler (şair bozmaları) şimdilerde: "Şiir neden okunmuyor" diye soruyorlar.

Şiir okunmaktan daha ziyade duyulan, işitilen bir musikidir. Bu panayır şairleri, şiir diye fon müziği eşliğinde bazı mensur yazılar okuyarak egolarını tatmin etme peşindedir. Ecnebi şairlerin taklidinden öteye geçmeyen "tercüme kokan" bir şiiri sundular bize. Anadolu bu sahte âşıkların (cavlakların) sesinde bulamadı kimliğini, aşkını, irfanını...

Kendi toprağından, ırmağının suyundan beslenen gerçek şiir her zaman sevildi ve okundu. Bu sesi daha beşinci sınıfta yatılı bir okulda öğrenciyken tanıdım. Mızrabın tellere dokunuşunda bir "Erzurumlu Gelin" türküsü yankılanıyordu. Ardından günlerce süren sessizliğim...

Sonra Sirkeci Garından yola çıkan trenlerin taşıdığı Almanya yolcuları, bu gurbetçilerin ardında bıraktığı boynu bükük kadınlar...

Taşranın çığlını, yoksulluk içinde kentlere göç eden insanların dramını dinledim bu seste...

Göç ediyordu Anadolu, yoksulluğunun yanında bu sesi de taşıyordu büyük metropollere.

Şehir bu sese çoktan yabancılaşmıştı. Aristokrat bir zümre kendine sahte ve yoz bir dil bulmuştu. Şiirden çok bilmeceye benzeyen bu dille ve gündelik akılla tensel zevklerini tatmin etmeye çalışıyordu bu zümre. Batılı asıllardan(!) kopya "poetikalar" yazıyorlardı akıllara zarar!..

Taşra onlar için yoktu. Halk şiirinin son temsilcisi olarak da Âşık Veysel'i gösteriyorlardı. Bu adamlara göre halk şiiri geleneği bitmişti artık. Hakir gördükleri Anadolu irfanı onlar için artık bitmişti. Şiirin ümmilerin dili olduğunu idrak edemeyen bu sahte aydınlar Veysel'den sonra geleneğin bitmediğini geç de olsa anladılar.

Reyhanî, âşıklık geleneğini çok iyi özümsemişti. Modernizmin yıkıcılığına, avangartlığına karşı nasıl bir direnç gösterdiğinin farkındaydı: "Cem Karaca, Barış Manço çıkalı/ Bu sanatın anasını ağlattık." mısralarında mizahın yanında bir gerçeklik de vardı. Popüler kültür karşısında gelenek direniyordu. Bu direnen şairlerden biri de Âşık Yaşar Reyhanî'ydi.

Âşık; çağdaşlarını takip ediyor onlarla çeşitli, zeminlerde buluşuyordu. Çünkü âşıklık geleneği bireysellikten ziyade toplumsallığı önceleyen bir gelenektir. Âşık kıraathanelerinde halk hikâyeleri anlatıyor, Konya Âşıklar Bayramında diğer âşıklarla tanışıyor onlarla hasbihal ediyordu. "Geleneğin diliyle yeni şeyler söylemeyi başarmıştı." Folklor araştırmacıları Reyhanî'yi bir değer olarak kabul ediyordu. Çağdaşları içinde Âşık Veysel'i de yakından takip eden Reyhanî, Âşık Veysel'in "Toprak" şiirine bir nazire bile yazmıştı.

*Veysel demiş kara toprak yârimdir,
Kara toprak neden benim yârimdir?
Yoksulluk ve sabır şükür kârımdır,
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Çiftçi olup tarla süremedimse,
Maaş alıp vergi veremedimse,
Bağından bir çiçek deremedimse,
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Eğer Veysel yâr demişse toprağa,
Mutlaka sahiptir bahçeye, bağa.
Arısı var, bal doldurmuş tabağa,
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Emlakim yok kazma ile kazacak,
Çiftliğim yok seyran edip gezecek,
Havuzum yok kulaçlayıp yüzecek,
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Suda boğulursam mezarım kayıp,
Bir taşım bile yok olamam sahip,
Toprak yârim desem olmaz mı ayıp!
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Havaya bakınca hava alırım,
Toprağa bakınca mahzun kalırım,
Mezarım bile yok nerde ölürüm,
Kara toprak neden benim yârimdir?*

*Âşık Reyhani 'yem her yanım yara,
Öldüğümde koymasınlar mezara,
Yaksın külüm savursunlar rüzgâra
Kara toprak neden benim yârimdir?**

Reyhanî bu taşra gerçeğini “halk şiiri geleneğiyle ustaca sunan Âşıklarımızdandı. Sosyal gerçeklere karşı çok duyarlıydı. Ozanların halkın tercümanı olduğuna inananlardandı. Yani zamanının tanığıydı âşık.

Taşradan kente göç eden insanların yaşadıkları travmaları ideolojik bir kaygı gütmekten gerçekçi bir bakış açısıyla dile getirmiştir. Sonunda kendisi de bu göç kervanına katılan Reyhanî herhalde Türk edebiyatında sıladan kopuşu en güzel anlatan şair olma unvanını hak etmiştir. Ünlü düşünür: “Bir adamı bir şehirden çıkarabilirsiniz; ancak bir şehri bir adamdan çıkaramazsınız.” der. Reyhanî adeta Erzurum'dur; Erzurum da Reyhanî...

*Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum,
Çaresiz dişimi sıktım gidirem.
Gafillerden darbe yedi gururum,
Kaderime boyun büktüm gidirem.*

*Selam olsun ecdâd ile ebâya,
Abdurrahman Gazi, Habip Baba'ya,
Tuz ektiler çalıştığım çabaya,
Emeğimi suya kattım gidirem.*

*Kırılmış sazımı astım tavana,
Çevirdim yönümü döndüm divana,
Gurbet kelepçedir yurdu sevene,
Bilerek koluma taktım gidirem.*

*Palandökenlerin sisli dumani,
Engininde bulamadım gümani.
Ezanlar okundu seher zamani,
Üç kez geri döndüm baktım gidirem.*

*Benim canım feda olsun bin cana,
Bin can az gelirse iki bin cana.
Kırk sene gözyaşı döktüm fincana,
Kattım Karasu'ya aktım gidirem.*

*Yel devirsin sebeplerin kökünü,
Sırtıma verdiler sitem yükünü.
Kırk senedir beklediğim ekini;
Harmana dökmeden yaktım gidirem.*

*Alnımız apaçık yüzüm karasız,
Buna rağmen bırakmadılar yarasız.
Tambura köyünden Emrah çaresiz,
Ben de Erzurum'dan çektim gidirem.*

*Reyhanî'yim derdim gamım dinmedi,
İftira darbesi cana sinmedi.
Zeynel, Horasan'a gitti dönmedi,
Bu da benim kara bahtım gidirem.*

Âşıklar maşuksuz düşünülemez. Reyhanî'de sevgili çok gizlidir. Bu konuda ketumdur. Sırlarını fazla ifşa etmez. Ama gizli bir yangındır bu. Bazen hayaldir, bazen gerçek. Tasvir edilmemiş bir surettir adeta...

Aşkın iki şartı vardır derler; edep ve iffet! İşte Modern şairin kolayca tasvir ettiği sevgili Reyhanî'nin şiirlerinde bir hayal sultanına dönüşür. Sevgilinin varlığını hissedimiz, nazını, gidişlerini. Ama resmedilmemiş bir surettir aslında. Düş ile gerçek arasında yaşayan ümmi âşıklarda bu aşkın hâllerine çok sık rastlanır.

Modern kuramcılar aşkı epistemolojik bir kavram olarak sunarken, aşk Reyhanî'de terbiye edici ancak sadece felsefeden ibaret olmayan bir hâldi.

Hakikate, marifete geç kalanların aradığı bir kapıydı aşk. Sözün sükûta dönüştüğü bir dildi.

*Al beni ne olur sevdaya götür,
Erenlerden geri kaldım sevdiğim.
Saz bir bahanedir, göğsümü dövdüm,
Bir kemik bir deri kaldım sevdiğim.*

*Bu zalim zamanın ne ise kasti,
Nereye gittimse yolunu kesti,
Sırtımda kırık saz, elimde testi,
Doldurmadım, yarı kaldım sevdiğim*

*Âşık Reyhanî'yim uğradım derde
Nerdesin sevdiğim, nerdesin nerde?
Meydanı kaptırdım çakala, kurda...
Bir sürüden biri kaldım sevdiğim.*

Reyhanî geleneği modern mekânlarda çok iyi temsil eden ozanlardandı. Sesi çok güzeldi ve hazır cevaptı. Taşralı şairlerin çekingenliği onda yoktu. Yoksuldu Reyhanî; ama irfanın izzetini koruyan dik bir duruşu vardı. Bütün ülkede tanınıyordu. Ama yerliydi. Bu "bir gelenek bekçiliği" belki. Kentli aristokrasiye inat halk şiiri geleneğimizi taşradan merkeze taşıyordu. Halk hikâyelerini kendisine has bir üslupla anlatıyor; araştırmacılar için canlı bir kaynak oluyordu. Âşık Reyhanî'nin geleneği (şifahi kültürü) kavramasında Erzurum ve çevresi önemli bir anlam coğrafyasıydı. Bu geleneği sürdüren usta ozanların yanında bu bölgede ilim ve irfan merkezi olan Alvarlı Efe Hazretleri, Solakzâde Sâdık Efendi, İbrahim Hakkı Hazretleri gibi âlimlerin olması Reyhanî'nin şiirini besleyen önemli kaynaklardı.

Reyhanî'nin şiirinde sürekli bir hikmet arayışı vardır. Modern dünya sürekli seküler bir algı oluştururken, kâmil insan yerine birey olmayı yüceltirken o da bu toplumda yaşayan biri olarak bundan etkileniyordu. Kendini sorguluyor, tamamlanma arzusu içinde med-cezirler yaşıyordu. Şöhretin afet olduğunun idrakinde bir nefis muhasebesi içindeydi.

*Bu dünyada hiç bir arzum kalmadı,
Boşa gelip gittiğime üzgünüm.
Attığım taş menzilini almadı,
Boş boşuna attığıma üzgünüm.*

*Adımız var şanımız var dünyada,
Yelkenimiz, anımız var deryada,
On sekiz yıl oyalandık Konya da,
Bala biber kattığıma üzgünüm.*

*Dıştan baktım iç yüzünü bilmeden,
Azrail'e teslim oldum ölmeden,
Dağda taşta gezdim Mecnun olmadan,
Kurtla kuşla yattığıma üzgünüm.*

*Reyhanî boşuna oldum ihtiyar,
İkilik insanı etmez bahtiyar,
Ozanların cümlesine saygım var,
Mahzuni'ye çattığıma üzgünüm.*

Otuzun üzerinde plak, yüzün üzerinde kasetinin yanında; Alvarlı Reyhanî (1962), Böyle Bağlar (1966), Kervan (1988) adlı kitaplarında eserlerini topladı. İlhan Yardımcı ve Dilaver Düzgün tarafından şiirleri yeniden düzenlenip yayımlandı. Birçok halk hikâyesini kasetlere okuyan ozan, folklor araştırmacıları için iyi kaynaktır.

Bursa'da 10 Aralık 2006'da Hakk'ın yürüyen Âşık Yaşar Reyhanî'nin kabri Değirmenönü mezarlığında bulunmaktadır.

**(Bu şiir ilk kez burada yayımlama fırsatı veren Araştırmacı yazar İlhan Yardımcı abime teşekkür ederim.)*